

Uvodnik

Dragi čitatelji.

Pred vama se nalazi jedanaesto izdanje našeg časopisa *Illuminatio/Svjetionik/Almanar*, obogaćeno širokim spektrom akademskih i naučnih priloga koji osvjetljavaju umjetničke, naučne i društvene refleksije bosanskog društva – kako u turbulentnim vremenima rata, tako i u krhkim preoblikovanjima mira. Ovo izdanje nastavlja našu posvećenost predstavljanju istraživanja koja ne samo da ispituju kulturno i intelektualno nasljeđe, nego otkrivaju i dublje strukture značenja koje održavaju ljudsku kreativnost kroz različite civilizacije.

I.

U tom duhu, akademik Mehmed Akšamija razvija svoje izuzetno komparativno istraživanje umjetničkih i intelektualnih dispozicija *Homo Islamicusa* i *Homo Occiduusa*, dviju paradigmatiskih figura čije su kreativne putanje duboko oblikovale vizualne i konceptualne pejzaže globalne kulture. Umjesto da ponavlja uobičajene dihotomije između „islamske“ i „zapadne“ umjetnosti, Akšamija nas vodi ka profinjenijem razumijevanju njihovih temeljnih epistemologija: islamska tradicija, utemeljena u kontemplativnim modalitetima *qadar/šīnā' ata*, shvata umjetničko stvaranje kao duhovno uvjetovan oblik spoznaje, dok zapadna tradicija daje prednost autonomiji umjetnika i mimetičkom impulsu kao nosiocima reprezentacije. Kroz ovu nijansiranu komparaciju, njegovo istraživanje osvjetljava načine na koje se ova dva antropološka modela – svaki oblikovan unutar vlastitog metafizičkog horizonta – susreću, razilaze i na kraju međusobno obogaćuju. Time Akšamija nudi interpretativnu prizmu koja duboko odjekuje u slojevitim kulturnim iskustvima bosanskog društva, gdje ove tradicije koegzistiraju, sudaraju se i nerijetko pronalaze nove oblike sinteze. Njegov doprinos tako predstavlja ne samo naučnu intervenciju u historiju umjetnosti, nego i promišljanje o tome kako kreativna nasljeđa *Homo Islamicusa* i *Homo Occiduusa* i dalje oblikuju naše razumijevanje ljepote, značenja i identiteta.

Uvijek smo bili uvjereni da će i ovo izdanje otvoriti nove intelektualne vidike, potičući promišljeno suočavanje s kompleksnim nasljeđem, izazovima i potencijalima koji određuju naš zajednički kulturni prostor.

II.

U kontinuitetu sa priložima koji u ovom izdanju rasvjetljavaju umjetničke, kulturne i intelektualne dimenzije našeg zajedničkog nasljeđa, donosimo i nastavak jednog posebno značajnog i aktuelnog istraživanja Juana Carlosa Antúneza, čija dugogodišnja proučavanja islama u Bosni i Hercegovini predstavljaju jedan od najprofinjenijih vanjskih uvida u ovdašnji religijski i društveni pejzaž. U drugom dijelu njegovog rada *Strano djelovanje u islamu u Bosni i Hercegovini od 1995. godine*, Antúnez produbljuje razmatranje složenog odnosa između autohtone islamske tradicije i ideoloških strujanja koja su se u postratnom periodu nastojala nametnuti izvana.

U tekstu koji je istovremeno historijski utemeljen i socio-politički pronicljiv, Antúnez Bosnu i Hercegovinu smješta u njen jedinstveni civilizacijski položaj: evropsku zemlju u kojoj je islam stoljećima religija većine, a koja ujedno pripada pretežno kršćanskom evropskom okruženju. Na toj osnovi autor posebnu pažnju posvećuje ulozi Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, naročito njenim naporima tokom nedavne agresije na Bosnu i genocida nad Bošnjacima i u poraću da očuva autentičnu islamsku tradiciju Bošnjaka od utjecaja stranih radikalnih tendencija povezanih s određenim interpretacijama nazvanim “selefizam” i “vehabizam”.

Ne zanemarujući kritike iz međunarodnih i lokalnih medija, kao ni prigovore pojedinih glasova unutar same Islamske zajednice – kritike koje ukazuju na navodnu nedovoljnu budnost prema vanjskim utjecajima – Antúnez ipak ističe uravnotežen, mudar i odgovoran pristup islamskog rukovodstva u suočavanju s tim izazovima. Njegova analiza naglašava da su njihovi postupci bili vođeni širom brigom: očuvanjem jedinstva, kontinuiteta i stabilnosti ne samo Islamske zajednice, nego i bosanskog društva u cjelini, u trenutku kada su podjele mogle imati dalekosežne posljedice.

Iz ove perspektive, Antúnez zaključuje da primjer bosanskog islamskog rukovodstva – oblikovan stoljećima suživota, kulturnog prožimanja i živog pluralizma – posjeduje važan konstruktivan potencijal: potencijal da djeluje kao most između islamskog svijeta i kršćanske Evrope, upravo zato što su bosanski muslimani geografski, historijski i kulturno sastavni dio evropskog prostora. Autor naglašava da se islam u Bosni kroz stoljeća razvio u sopstveni, autohtoni izraz, oblikovan dugom tradicijom multikulturalnog života, te da danas predstavlja snažan dokaz da je islam, kako se razumijeva i praktikira u bosanskom kontekstu, istovremeno legitiman i duboko kompatibilan s evropskom civilizacijom. Nasuprot tvrdnjama koje nastoje marginalizirati ili isključiti muslimane iz evropskog kulturnog horizonta, bosansko iskustvo nudi snažnu protu-naraciju – utemeljenu ne u teoriji, nego u stvarnom historijskom iskustvu.

III.

U skladu s nastojanjem ovog broja da osvijetli različite dimenzije islamske misli koje su oblikovale, i koje i danas oblikuju, kulturne i intelektualne temelje bosanskog društva, sa zadovoljstvom predstavljamo prvi dio rigoroznog i nadahnjujućeg istraživanja Kayhana Özaykala o imamu Abū Manşūru al-Māturīdiyu, čija je 'aqā'idiska škola mišljenja stoljećima bila – i ostala – doktrinarni oslonac islama u Bosni. Dok su prethodni prilozi u ovom izdanju naglasili umjetničke, društvene i historijske konture *Homo Islamicusa* u Bosni – od kreativnog izraza do društvene otpornosti – Özaykal svoj doprinos usmjerava prema teološkoj arhitekturi koja je tiho nosila te stvarnosti kroz generacije.

Maturidijska teologija nije apstraktna ostavština zatvorena u rukopisima; ona je utkala svoj trag u samu tkivo bosanskog religijskog života – umjerenu etiku vjere, u dostojanstvenu disciplinu ibadeta, u dugotrajnu sklonost Islamske zajednice ka intelektualnoj umjerenosti umjesto ideoloških krajnosti, te u duboko ukorijenjeno uvjerenje da razum i Objava, sloboda i odgovornost, vjerovanje i djelanje nisu suprotstavljeni, nego skladni. Özaykalov rad stoga produbljuje naše razumijevanje konceptualnih temelja koji čine islam u Bosni duhovno postojanim i društveno usklađenim.

Özaykalovo istraživanje pokazuje da prosvijetljeno transcendiranje Božije svemoći u Maturidijevoj misli ne umanjuje ljudsku slobodu – nego je upravo čini mogućom. U Bosni, gdje kultura, umjetnost i vjerski život odavno naglašavaju dostojanstvo ljudskog bića, ovaj teološki balans ostaje okvir u kojem se sloboda živi kao moralna, društvena i kreativna obaveza. U tom širem svjetlu, Özaykalov rad prirodno se nadovezuje na prethodne priloge u ovom izdanju, nudeći čitateljima most između doktrine i življene tradicije, između metafizike i svakodnevnog života.

U tom promišljeno strukturiranom radu Kayhan Özaykal sistematski izlaže Maturidijevu teoriju ljudske slobodne volje i djelovanja, jednog od ključnih stubova teološke tradicije koja je oblikovala islamsko-bosanski horizont. Rad započinje povijesnim smještanjem Maturidija u klasične rasprave o ljudskoj djelatnosti, prikazujući njegova pobijanja dviju utjecajnih krajnosti: determinista iz kruga *džabriyya*, koji potpuno negiraju ljudsku autonomiju, i libertarijanaca iz škole *mu'tezila*, koji ljudsko djelovanje odvajaju od bilo kakve Božije odredbe. Odbacujući obje pozicije, al-Māturīdī otvara prostor za vlastito, uravnoteženo i misaono suptilno poimanje ljudske slobode.

U nastavku rada, Özaykal iznosi i analizira argumente kojima al-Māturīdī neposredno potkrepljuje svoju teoriju, tumačeći ih kroz različite mogućnosti čitanja. Temeljni teološki pojmovi – prije svega *qudrata* i *quwwata* (moć, sposobnost) te *ikhtijāra* (sloboda izbora) – razjašnjeni su tako da otkrivaju konceptualnu strukturu u kojoj se ljudsko djelovanje afirmira, a da se pritom ne dovodi u pitanje Božija svemoć. Ova konceptualna ravnoteža duboko odjekuje bosanskim razumijevanjem islama, u kojem se odanost Božijoj svemoći skladno usklađuje s osjećajem moralne odgovornosti, društvene obaveze i kreativne energije.

U završnom dijelu, Özaykal se bavi složenim pitanjem odnosa između Božijeg stvaranja i ljudskog djelovanja. Ovdje autor prepoznaje određene filozofske tenzije i koristi elemente Aristotelove metafizike i J. L. Mackiejeve analize uzročnosti kako bi preciznije odredio prirodu ljudske moći i uzročne veze između ljudske namjere i njezinih učinaka. Time se ističe intelektualna dubina tradicije koja je stoljećima oblikovala islamsko-bosansku svijest – potvrđujući da maturidijski sklad Božanske suverenosti i ljudske slobode ostaje ne samo teoretski privlačan, nego i duboko relevantan za etički i kulturni život današnjih muslimana u Bosni i Hercegovini

IV.

U duhu ovog izdanja, koje nastoji predstaviti islam kao cjelovitu duhovnu, pravnu i kulturnu tradiciju, s posebnim naglaskom na njegovu bosansku recepciju, donosimo i prvi dio rada reisul-uleme Huseina Kavazovića o jednom od najpotresnijih i najinovativnijih koncepata u islamskoj pravnoj misli — teoriji dobrobiti (*al-maṣlaḥa*) u tumačenju hanbelijskog učenjaka Nadžm al-Dīna al-Ṭūfija.

Time se ovaj rad prirodno nastavlja na teološke i filozofske refleksije predstavljene ranije u ovom broju: dok je al-Māturīdijeva misao pokazala kako se u islamskoj tradiciji sloboda i odgovornost usklađuju s Božanskom transcendentnošću, al-Ṭūfiyeva teorija dobrobiti otkriva kako se etika i pravo, *adab* i *šerijat*, spajaju u nerazdvojivu cjelinu. Jer u islamu – a naročito u bosanskom iskustvu – nema *šerijata* bez *adaba*, ali ni *adaba* bez *šerijata* i *maṣlaḥe*, bez brige za dobro, dobrobiti, blagostanja i zaštite prava čovjeka.

Kavazovićev prilog stoga treba čitati kao interpretativni most između *akaida* i *fikha*, između vjerovanja i normativnog djelanja, ali i kao izraz potrebe da se bosanskoj muslimanskoj javnosti jasnije približe temeljne kategorije islamskog pogleda na svijet, kojim se sav moralni, društveni i pravni poredak procjenjuje prema mjeri dobrobiti i štete, dobra i zla, blagostanja i povrede

ljudske duše. U vremenu kada se pitanje „islamskih normi“ često pojednostavljuje ili pogrešno shvata, ovaj rad nudi metodičan povratak izvornim principima — onima koji islam čine religijom smisla, mjere, pravilnosti i općeg dobra (*al-ṣalāh*).

Stoga, u ovom radu autor pruža pregled jedne drevne, ali izuzetno originalne teorije šerijatskog prava koja je nastala u 14. stoljeću, a čiji je utemeljitelj hanbelijski pravnik Nadžm al-Dīn al-Ṭūfī. Njegova teorija o „dobrobiti u interesu čovjeka“ (utilitaristička teorija u okviru šerijatskog prava) predstavlja jedinstven doprinos ne samo u islamskoj pravnoj tradiciji, nego i u pravnoj teoriji općenito.

Na uvjerljiv i jasan način, autor prikazuje Ṭūfīyevu osnovnu pretpostavku: da je glavna tema šerijata zaštita dobrobiti u interesu čovjeka, te da upravo to predstavlja njegov temeljni cilj. Polazeći od toga, al-Ṭūfī zagovara tezu da je dobrobit (*al-maṣlaḥa*) primarni izvor šerijatskih propisa (*al-ḥukm al-šar'ī*) te je, stoga, muslimanski pravnik dužan uzeti to u obzir kao ključni kriterij u svakom tumačenju prava. Prema tome, svaki šerijatski dokaz (*al-dalīl al-šar'ī*) mora se vrednovati prvenstveno prema tome donosi li dobrobit ili štetu *mukallaḥu* – punodobnoj osobi obvezanoj šerijatskim normama.

Temelj autorovog pristupa jeste *ḥadīth*: „*Lā ḍarara wa lā ḍirāra*“ – „Nema nanošenja štete niti uzvraćanja štetom na štetu“, koji se nalazi u klasičnim *ḥadīthima* i koji je imam Nawawī uvrstio u svoje znamenito djelo *al-Arba'īn al-Nawawīyya*. Ovaj *ḥadīth*, prema Ṭūfīyu, predstavlja šerijatsku normu koja posreduje između opštih ciljeva islama i konkretnih situacija ljudskog života.

Kroz Kavazovićevu analizu postaje jasno da Ṭūfīyevo učenje o dobrobiti nije odstupanje od šerijata, nego njegovo najdublje opravdanje — jer šerijat, u svojoj biti, teži čuvanju čovjekovog života, vjere, razuma (slobode), potomstva, imetka i časti. Time ovaj rad pruža i teorijsku i praktičnu podlogu za razumijevanje kako se u islamskom bosanskom iskustvu vjekovima čuvao sklad između prava i morala, *šerijata* i *adaba*, između načela i dobrobiti, između propisa i života.

V.

Nastavljajući naše promišljanje o intelektualnim, umjetničkim i teološkim temeljima islama u Bosni, ovaj broj s osobitim znatiželjom donosi prilog dr. Almira Fatića, koji rasvjetljava jedno od najtrajnijih dostignuća muslimanske učene tradicije u Bosni i Hercegovini: *Prijevod Kur'ana Besima-ef. Korkuta*, objavljenog 1977. godine koji je do danas ostao nezaobilazan oslonac islamskog proučavanja, predavanja i duhovnog života u našoj zemlji

Dok su prethodni tekstovi u ovom izdanju istraživali filozofske, pravne i kulturne dimenzije bosanskog muslimanskog iskustva — od kreativne antropologije *Homo Islamicusa* do maturidijskog sklada slobode i Božanske transcendencije, te etičko-pravnog principa *al-maṣlaḥa* — Fatićev rad naš pogled usmjerava prema jezičnoj i hermeneutičkoj baštini kroz koju su bosanski muslimani historijski čitali, razumijevali i živjeli Božiju Riječ.

Način na koji se Kur'an prevodi na jedan lokalni jezik nikada nije samo pitanje stila ili lingvistike; to su teološke odluke, izrazi doktrinarnog povjerenja, i svjedočanstva kulturne pripadnosti širem muslimanskom *Ummetu*. Kako Fatić uvjerljivo pokazuje, Korkutov pristup — naročito u prijevodu *āyāt al-ṣifāt*, ayeta o Božijim svojstvima — otkriva istančanu teološku svijest, duboko poznavanje klasične tradicije i ozbiljan napor da se Božanska transcendencija sačuva, a da poruka Kur'ana ostane jasna i razumljiva bosanskom čitatelju.

U tom smislu, ovaj prijevod svjedoči o historijskoj dubini, intelektualnoj zrelosti i kulturnoj ukorijenjenosti islama u Bosni. Kroz jezik, tumačenje i pažljivu posredovanost značenja, Korkutov rad potvrđuje kako je islam u Bosni u isto vrijeme lokalan i univerzalan: duboko svoj, ali u stalnoj duhovnoj vezi s globalnim *Ummetom*, čuvajući ravnotežu između jezika naroda i jezika Objave.

Ovaj rad proučava načine na koje je Besim Korkut preveo *āyāt al-ṣifāt* — kur'anske ayete koji govore o Božijim svojstvima — u svom poznatom prijevodu Kur'ana na bosanski jezik, koji je 1977. godine objavio Orijentalni institut u Sarajevu. Autor najprije detaljno definira sintagmu *āyāt al-ṣifāt*, smještajući je u kontekst klasičnih disciplina tefsira i šireg područja *'ulūm al-Qur'ān*, a zatim, na reprezentativnom uzorku ayeta, prikazuje i analizira Korkutova prevodilačka rješenja, upoređujući ih s relevantnim klasičnim i savremenim tefsirima.

Od samog objavljivanja pa sve do danas — naročito povodom 120. godišnjice rođenja i 50. godišnjice smrti Besima-ef. Korkuta — ovaj prijevod stalno zaokuplja pažnju čitatelja i istraživača najrazličitijih profila. Predmet istraživanja su bili: njegov prevodilački stil, jezičke, leksičke i gramatičke osobenosti, književno-estetske vrijednosti, prevodilačka orijentacija i eventualni utjecaji, poređenja s drugim prijevodima i tefsirima, kao i tipografske greške. U svim ovim analizama lingvisti, orijentalisti, historičari arapske književnosti, književni kritičari i teolozi iznosili su u pravilu vrlo pozitivne ocjene Korkutovog prijevoda.

Proučavanjem upravo *āyāt al-ṣifāt*, ovaj rad pokazuje intelektualnu profinjenost s kojom su bosanski muslimani pristupali Božanskoj Objavi. Korkutova pažnja prema teološkoj

osjetljivosti Božijih svojstava — balansirajući doslovnost teksta i doktrinarni princip Božanske transcendencije — odražava duboku historijsku vezanost bosanskih muslimana za glavnu sunnijsku tradiciju i njihovu trajnu pripadnost svjetskom *Ummetu*. Ovaj rad tako stoji i kao naučna analiza i kao kulturno sjećanje: da kur'anska tradicija u Bosni nije ni kasna ni posuđena pojava, već duboko ukorijenjena, intelektualno skladna i duhovno odana manifestacija islama.

VI.

Kako se približavamo kraju ovog uredničkog pregleda jedanaestog izdanja *Illuminatio / Svjetionik / Almanar*, prirodno se nameće potreba da sve prethodno predstavljene radove sagledamo u jednoj zajedničkoj perspektivi: kao svjedočanstva duhovne, kulturne, intelektualne i političke zrelosti muslimana u Bosni i Hercegovini, njegove ukorijenjenosti u evropskom prostoru i njegovog aktivnog sudjelovanja u globalnim tokovima *Ummeta*. Umjetnost i estetika, teologija i pravo, hermeneutika i kultura, historija i međunarodna politika — sve se u ovom broju dodiruju i nadopunjuju, praveći cjelinu koja govori o kompleksnosti, dubini i trajnosti bosansko-muslimanskog iskustva.

U tom smislu, posebno mjesto u ovom izdanju zauzima i djelo Mirnesa Kovača, *Kraljevi i predsjednici - saudijsko-američka diplomacija i spašavanje Bosne i Hercegovine* — knjiga koja, svojom težinom, dokumentarističkom preciznošću i analitičkom širinom, predstavlja jedan od najznačajnijih recentnih doprinosa razvoju suvremene bosanske historiografije, političkih nauka i studija međunarodnih odnosa. Kovač se, oslanjajući se na bogat arhivski materijal, intervjue, diplomatske zapise i međunarodnu literaturu, upušta u hrabro i detaljno istraživanje formiranja vanjske politike Bosne i Hercegovine u odnosu prema Kraljevini Saudijskoj Arabiji, kao i utjecaja koji je ta relacija izvršila na angažman Sjedinjenih Američkih Država tokom ratnih godina.

Radi se o djelu koje ispunjava prazninu u naučnoj literaturi: do sada je malo toga bilo napisano o diplomatskoj dinamici između Bosne i zemalja arapskog svijeta u prvim godinama agresije, kao i o rasponu odlučivanja unutar američke administracije u vezi sa sudbinom naše zemlje. Kovač ovu prazninu popunjava na interdisciplinarni način, povezujući historijske izvore, političko-naučnu analizu, teorije međunarodnih odnosa, i strateško-diplomatske procese u jednu koherentnu cjelinu. Njegova knjiga potvrđuje da bosansko iskustvo nije samo pitanje regionalne politike, već mjesto susreta i sukobljavanja globalnih sila, te prostor u kojem se ogledaju šire geopolitičke transformacije arapsko-američkih odnosa.

Posebno vrijedan doprinos ovom izdanju daje i Damir Kapidžić, čija je opsežna i kritički utemeljena recenzija Kovačeve knjige važan interpretativni okvir za razumijevanje njenog značaja. Kapidžić jasno pokazuje da *Kraljevi i predsjednici* nije samo historiografska studija, nego i analitički instrument koji omogućava novo razumijevanje procesa donošenja odluka, diplomatskih uslovljenosti, moralnih dilema i strateških kalkulacija koje su oblikovale ishod rata u Bosni i Hercegovini. Njegova recenzija pritom naglašava da Kovač uspijeva izbalansirati dva narativa: onaj bosanski, o borbi za opstanak i međunarodnu afirmaciju, i onaj globalni, o transformaciji odnosa između Washingtona i Rijada.

U konačnici, ova knjiga — kao i recenzija koja je prati — podsjeća da je istina o Bosni uvijek bila višeslojna, široka, isprepletena interesima i ideologijama, ali istovremeno i mjesto moralne provjere svjetske politike. Time Kovač ne piše samo historiju diplomacije, nego i historiju savjesti.

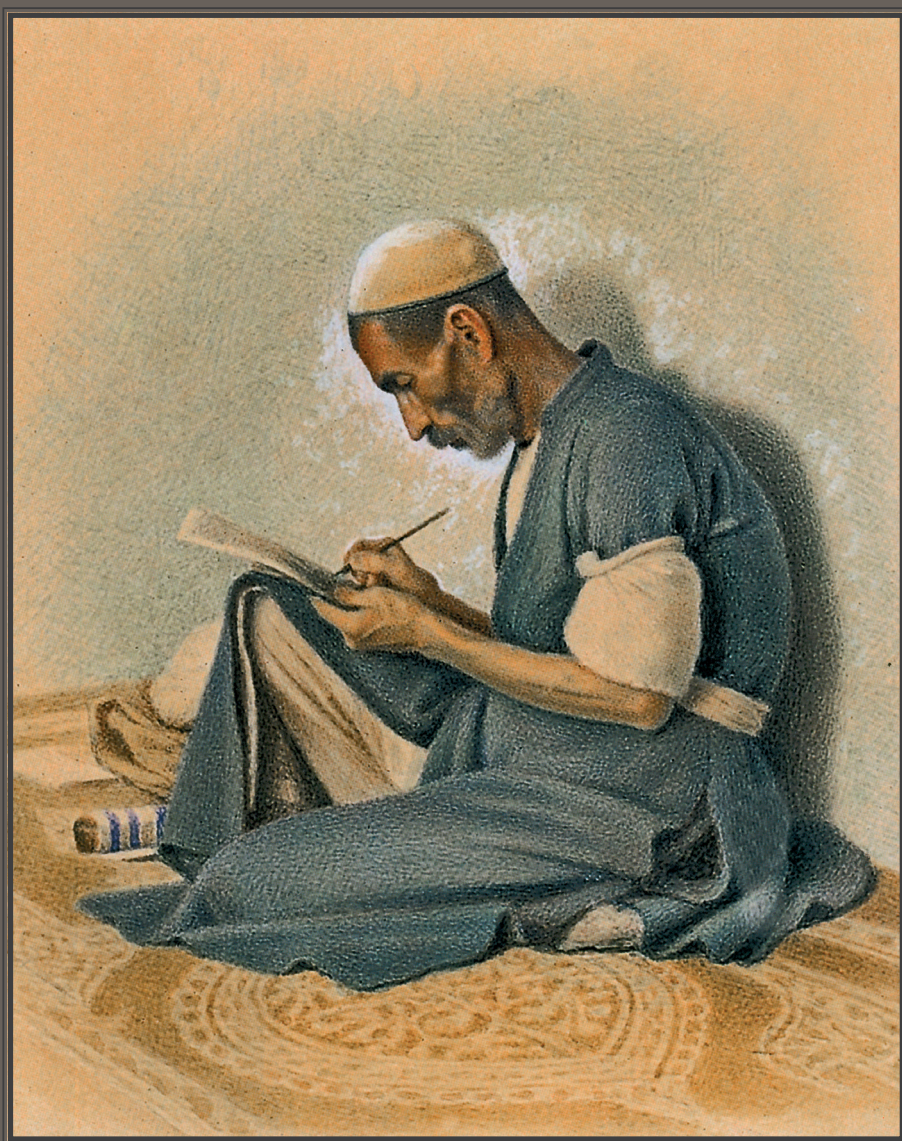
toga je prikladno da ovaj broj završi s naglaskom na djelu koje, poput prethodno predstavljenih radova, svjedoči o kontinuiranom naporu da se bosanska priča razumije u svoj svojoj dubini — kao priča o vjeri i kulturi, o pravu i estetici, o pripadanju i identitetu, ali i kao priča o državnosti, globalnim silnicama i diplomatskoj borbi za opstanak.

S punim uvjerenjem da će i ovaj broj obogatiti razumijevanje naše prošlosti i sadašnjosti, otvarajući nova polja istraživanja i dijaloga, pozivamo vas da se prepustite njegovim stranicama — strpljivo, promišljeno i sa zahvalnošću prema naslijeđu koje nas je oblikovalo.

Dr. Mustafa CERIĆ, glavni urednik

illuminatio/svjetionik/almanar

ČASOPIS O VJERI, MORALU, UMJETNOSTI, NACIJI, DRUŠTVU I DRŽAVI



ILUSTRACIJA - Kamal ol-Molk, 1900. - Portret Mohammada Baqira Yazdija (*Mawlana*)
ILLUSTRATION - Kamal ol-Molk, 1900 - Portrait of Mohammada Baqira Yazdija (*Mawlana*)